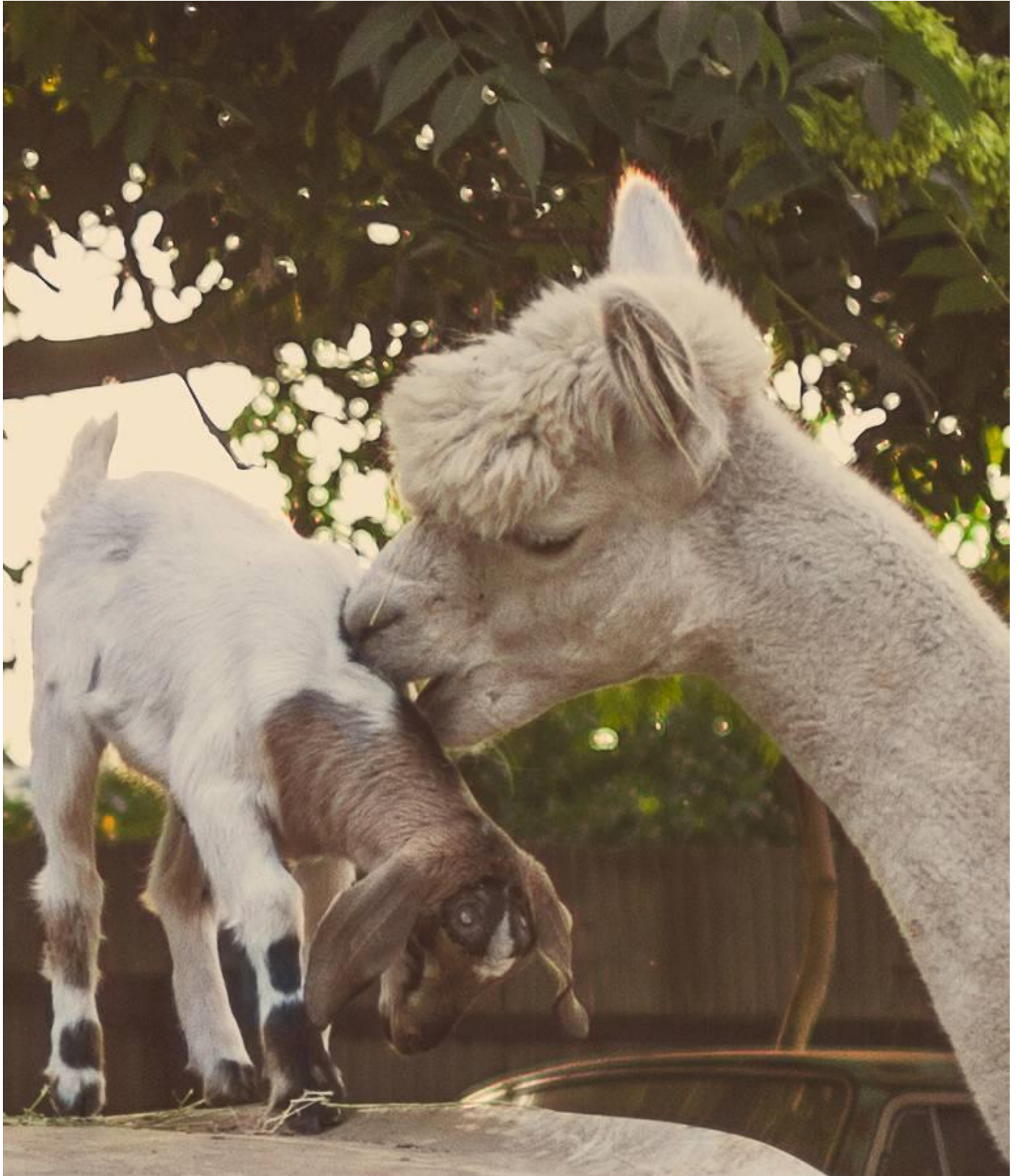

S.O.S.

Skriſter om Samtalegrammatik

Årgang 2, nr. 2

Jamen som svarindleder efter hv-spørgsmål

Henriette Folkmann Pedersen

Skrifter om Samtalegrammatik 2:2

2015

ISSN 2445-7256

Skrifter om Samtalegrammatik (SoS) er en serie arbejdspapirer om samtalegrammatik som udgives af forskergruppen *DanTIN* ("Danish talk-in-interaction"). *DanTIN* består af studerende og forskere fra og omkring Lingvistik på Aarhus Universitet. *DanTIN* bestyrer hjemmesiden *samtalegrammatik.dk*. Udgivelserne i *Skrifter om Samtalegrammatik* er arbejdspapirer, studenteropgaver, rapporter og andet som beskriver og analyserer samtalegrammatiske fænomener.

Skrifter om Samtalegrammatik er ikke fagfællebedømt, men en redaktionsgruppe under *DanTIN* har vurderet udgivelserne i SoS fortjener at komme til offentlighedens kendskab. I nogle tilfælde er der tale om ældre skrifter, som *DanTIN* har fået lov af forfatterne til at udgive. I andre tilfælde er skrifterne lavet til SoS. *Skrifter om Samtalegrammatik* kan frit deles med angivelse af forfatter, årstal samt tidsskriftets navn og nummer.

DanTIN udgiver også fagfællebedømte artikler. Du kan se mere om vores udgivelser, projekter og resultater på *samtalegrammatik.dk*, og her kan du også se hvordan du kommer i kontakt med os.

Billedet til forsiden (*Alpaca Bites Kid Goat*) er taget af [TC Morgan](#) og beskåret af Nicholas Mikkelsen. [Nogle rettigheder forbeholdes.](#)

Redaktionsgruppen for dette nummer består af: Emilie Tholstrup.

Redaktionel kommentar

Henriette Folkmann Pedersen skrev denne analyse som en eksamensopgave til et kursus om samtalegrammatik vi afholdt på kandidatuddannelsen i Lingvistik, Aarhus Universitet, i 2013. Opgaven handler om et centralt samtalegrammatisk fænomen, nemlig brugen af ordet *jamen* i begyndelsen af svar på hv-spørgsmål. Som Pedersen skriver i indledningen, er dette "måske til irritation for nogen", men undersøgelsen viser at dette er et udbredt samtaletræk og at det ikke er begrænset til særlige samtaletyper, og sandsynligvis heller ikke til en særlig gruppe af "irriterende" mennesker.

Opgaven var fra starten af lavet som en artikel der kunne offentliggøres. Der har derfor heller ikke været det store redigeringsarbejde, så det vi her offentliggør, er en næsten uændret udgave af den oprindelige opgave fra 2013.

Fænomenet *jamen* i svar på hv-spørgsmål er ikke blevet beskrevet før, så der er tale om en redegørelse for et nyt samtalegrammatisk fænomen, som vi er meget glade for at kunne delagtiggøre andre i.

Jamen som svarindleder efter hv-spørgsmål

af HENRIETTE FOLKMANN PEDERSEN

1. Indledning

Det lille ord *jamen* er et, vi alle bruger til daglig, men sjældent bemærker. I dansk talesprog er *jamen* (ikke at forveksle med *ja+men*) særdeles frekvent og bruges bl.a. som svarindleder efter hv-spørgsmål, måske til irritation for nogen. Hvis man tager udgangspunkt i ordene *ja* og *men*'s normale funktion, er det desuden underligt, at *jamen* overhovedet forekommer efter hv-spørgsmål, når der ikke bliver bedt om et *ja*-svar. Så hvorfor bruges *jamen* egentlig her?

Jamen er en såkaldt diskursmarkør, hvilket betyder, at den først og fremmest har en pragmatisk funktion, ikke en semantisk (Blakemore 2006: 237). Den er relateret til samtalsituationen og påvirkes ofte ikke af ytringens propositionelle indhold (Jucker 1993: 436). Man kan derfor fristes til at kalde *jamen* for et ligegyldigt fyldord, men som jeg vil vise, er dette langt fra tilfældet.

Det overordnede formål med denne artikel er at bestemme den interaktionelle funktion af *jamen* som svarindleder efter hv-spørgsmål. Artiklen er et bidrag til DanTIN-projektet ved Aarhus Universitet, der ud fra den konversationsanalytiske metode (se Hutchby & Wooffitt (2008)) beskæftiger sig med regelmæssigheder i det danske talesprog. Analysen er baseret på en kvantitativ eksempelsamling (se Steensig 2010) baseret på 46 tilfælde af fænomenet fra autentiske samtaler. 35 af disse er fra en online samtalebanc og resten er fra hverdagstelefon samtaler. Eksemplerne i denne artikel er transskriberet efter MacWhinney (2000).

Artiklen er inddelt i to overordnede analyseafsnit, som anskuer fænomenet fra to forskellige perspektiver. Disse to udelukker ikke, men komplementerer hinanden: *Afsnit 2* er bagudrettet ved at undersøge, hvad der i den forudgående samtale har udløst brugen af *jamen*, dvs. fokus er på hv-spørgsmålet og dets konditionelle relevans. Omvendt er *afsnit 3* fremadrettet ved at fokusere på forløbet umiddelbart efter brugen af *jamen*, dvs. de strukturelle konsekvenser, som *jamen* har for det efterfølgende turtagningsforløb. Analyserne viser, at *jamen* som svarindleder efter hv-spørgsmål kan have flere forskellige interaktionelle og sociale funktioner. *Afsnit 4* disku-

terer undersøgelsens resultater og metodiske forbehold, inden resultaterne sammenfattes i konklusionen (*afsnit 5*).

2. Spørgsmålstyper og svarrelevans

Det normative grundlag for den meste interaktion er nærhedsparet (jf. *adjacency pair*, Schegloff & Sacks 1973). Et nærhedspar i konversationsanalytiske termer er defineret som to på hinanden følgende udvekslinger eller pardele produceret af to forskellige parter, f.eks. en spørgsmål/svar-sekvens (Schegloff 2007: 13). Det igangværende samtaleforløb projicerer den næste relevante handling og kaster lys over den efterfølgende diskurs (se Steensig 2001: 76-77). Ved førstepardelens (1PD'ens) første mulige overgangsrelevanssted bør samtalepartneren tage over og producere den relevante andenpartdel (2PD) (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974). En præfereret 2PD forventes således at komme lige efter 1PD'ens afslutning og skal derudover have en simpel struktur (jf. Schegloff 2007).

Undervejs i samtalen er det deltagernes fælles projekt at nå frem til et nærhedspar med overensstemmende dele, som herved udgør et præfereret forhold (Schegloff 2007: 70). Interaktionens struktur forløber dog ikke altid som ønsket: Alle svar kommer ikke lige prompte, og nogle gives slet ikke. Er dette tilfældet, tyder det på, at noget er problematisk i samtalen. Pauser, tøven, indledende forklaringer og selvkorrektur er typiske tegn på dispræference (Levinson 1983: 334).

I dette afsnit vil jeg vise, hvordan et problematisk forhold mellem 1PD og 2PD afspejler *jamens* funktion. I eks. (1) taler de ældre damer, Asta og Lis, om Aastas nevø, der er landmand. Både i linje 1 og 6-7 stiller Lis et hv-spørgsmål, som Asta besvarer med et indledende *jam* i hhv. linje 3 og 9:

(1) [Sam2/Samfundskrise/913-923]

1	LIS:	hvordan klarer han det med alle de s:vin→
2		(0.9)
3 →	AST:	jam en øh: de sætter penge til hele "tiden"→
4	LIS:	ja gør de ikk d[et]↗
5	AST:	[j][o:]↘
6	LIS:	[.hh]h hvor mange har han
		hvor mange øh grise
7		har han nu→

8 (0.6)
 9 → AST: jamen han har jo i tusindvis
 10 (1.3)
 11 LIS: ðho:ld opff→

Lis spørger i linje 1 til, hvordan nevøen klarer landmandsarbejdet. Efter en pause indleder Asta tøvende sin tur i linje 3 med et *jamen* og et *øh*:. Lis stiller endnu et hv-spørgsmål i linje 6, som Asta igen efter en lille pause besvarer med et indledende *jamen* i linje 9.

Generelt åbner hv-spørgsmål som disse op for et "hul", hvor svaret skal placeres, og dette er det præfererede og tilstrækkelige svar. Der findes to overordnede typer af hv-spørgsmål: Åbne og lukkede. De åbne indledes med *hvad*, *hvordan* og *hvorfor*, de lukkede med *hvem*, *hvilke(n/t)*, *hvor (henne)*, *hvor mange* og *hvornår* (Svennevig 2001: 161). Spørgsmålstypen betinger det relevante svars form, og valget mellem svarformene viser talerens forståelse af spørgsmålet (Schegloff & Lerner 2009: 111). Hvis den relevante svarstype leveres, er der overensstemmelse mellem nærhedsparrets dele, og svaret siges at være typetilpasset (jf. *type-conforming answer*, Raymond 2003). Omvendt opfattes ikke-typetilpassede svar som mangelfulde¹.

Eks. (1) ovenfor illustrerer begge spørgsmålstyper: Åbne spørgsmål, som det i linje 1, er de mindst begrænsende, idet de gør en lang række svar relevante og en selektion imellem dem nødvendig (Greasley 1994: 491). Jo mere åbent et spørgsmål er, des oftere indledes svaret også af en pragmatisk partikel, netop fordi antallet af relevante svar stiger (Svennevig 2001: 161). Dette hænger sammen med, at åbne spørgsmål lægger op til mere udtømmende forklaringer og derfor er mere udfordrende for modtageren at besvare.

Lis' *hvordan*-spørgsmål i linje 1 afkræver en form for måde-frase (jf. *manner reference*, Schegloff & Lerner 2009: 111) som svar, f.eks. *godt*. Aastas ytring "*de sætter penge til hele tiden*" i linje 3 leverer dog ikke dette præfererede måde-svar – ikke direkte i hvert fald. Lis må selv udlede, at god omsætning betyder, at man klarer sig godt. Man kan derfor hævde, at linje 3 slet ikke er et svar på linje 1, og det er denne disjunktivitet i nærhedsparret, som *jamen* er med til at markere. Hvis svaret leveres på det præfererede format, er det mindre sandsynligt, at *jamen* bruges (Jucker 1993: 443).

¹ Schegloff & Lerner (2009: 112) pointerer dog, at et typetilpasset svar ikke altid er tilstrækkeligt i forhold til konteksten, jf. analysen af eks. (2).

Åbne hv-spørgsmål gør flere forskellige svar relevante, og Lis' *hvordan*-spørgsmål i linje 1 er netop tvetydigt. Aastas "svar" i linje 3 viser, at hun opfatter spørgsmålet som omhandlende nevøens økonomi, selvom information om f.eks. det fysiske gårdarbejde eller hans helbred sandsynligvis også havde været relevante svar. Det er ikke til at vide, hvad Lis' hensigt med spørgsmålet var, men sikkert er det, at det kan opfattes på flere måder.² Aastas tøvende brug af *jamen* i linje 3 (kombineret med pausen i linje 2) udtrykker, at hun er usikker på, hvilket svar spørgsmålet lægger op til. Asta svarer også med pronomenet *de* (ikke *han*, som Lis formulerede det i linje 1), hvilket igen skaber distance mellem 1PD og 2PD.

Omvendt begrænser lukkede hv-spørgsmål svarmulighederne, idet de efterspørger eksakt information. De er derfor lettere at besvare kort og præcist. F.eks. søger et *hvor*-spørgsmål et stednavn som svar, og *hvorfor*-spørgsmål efterfulgt af *fordi*-indledte svar varsler en typetilpasset (forklarende) tur (Schegloff & Lerner 2009: 111).

Lis' andet spørgsmål "*hvor mange øh grise har han nu?*" (linje 6) er lukket og kan besvares tilstrækkeligt med et simpelt mængdetal. Asta bringer dette sidst i linje 9 ("*i tusindvis*"), hvilket signalerer overensstemmelse med 1PD. Dog er turen *jamen*-indledt og har helsætningsform ("*jamen han har jo i tusindvis*"), så svaret er ikke kort og præcis. Ifølge Svennevigs (2001: 161) norske undersøgelse gives der ellers generelt mest helsætnings svar på åbne hv-spørgsmål, fordi taleren har brug for længere tid til at finde frem til det passende svar blandt de mange relevante kandidater. At Asta har et behov for ekstra tænketid til at søge efter antallet af svin, signalerer hun også med sit *jamen* i linje 9. Den unøjagtige mængdeangivelse, som hun ender med at levere, udtrykker, at hun ikke kender det præcise svar. Her er det altså talerens manglende evne til at svare, der resulterer i brugen af *jamen*.

Samtidigt retfærdiggør konjunktionen *jo* det vage svar ved henkastet at signalere, at Asta ikke forventes at kende det præcise antal. *Jo* kan også indikere, at Asta finder det præcise tal irrelevant for budskabet (det er tilstrækkeligt at vide, at han har utroligt mange svin), og hun betvivler hermed på en måde spørgsmålets relevans.

Der er altså hele fem elementer, der signalerer, at Aastas tur i linje 9 er problematisk: Den forudgående pause, brugen af *jamen*, hel-

² Eftersom landmandsemnet først introduceres i linje 1, kan Asta ikke hente hjælp fra konteksten til at disambiguere spørgsmålet.

sætningsformuleringen, konjunktionen *jo* og den vage og upræcise mængdeangivelse (selve svaret) sidst i turen.

2.1. *Jamen som høflighedsstrategi*

I eks. (2) besvares endnu et lukket hv-spørgsmål med et indledende kort *jam*, men denne gang af en anden grund. Samtalen er mellem en mor og hendes datter, Bolette (BO). Mor har ytret, at hun er alene hjemme, hvilket udløser Bolettes lukkede spørgsmål i linje 1:

(2) [Telefon/Trappen/233-237]

- 1 BO: hvor ungerne hen[ne]↗
2 → MOR: [jam] de: jo (.) de jo taget på
 "ferie"→
3 (1.4)
4 BO: "på f::" ↑nå::ja det rigtigt det [havde] jeg da
 glemt→
5 MOR: ["ja:"]→

Mors to *jo*'er i linje 2 udtrykker et element af selvfølgelighed og signalerer, at den information, Bolette efterspørger i linje 1, burde være hende bekendt (Heinemann, Lindström & Steensig 2008). Efter en lang tænkepause i linje 3 erkender Bolette overrasket (*nå::ja*) "fejlen", og verbaliserer den i linje 4 som en forglemmelse. Med sit *da* iredsætter hun sig selv ved at antyde, at hun med spørgsmålet i linje 1 har brudt de normative forventninger og opført sig moralsk problematisk (Heinemann 2009: 171).

Der er med andre ord en epistemisk (vidensmæssig) uoverensstemmelse i samtalen, fordi Bolette ikke har taget højde for noget fælleskendt information (Heinemann 2009: 179). Mors *jam*-indledte svar i linje 2 markerer, at der er et misforhold mellem 1PD og 2PD, men kun indirekte. Hun uddyber ikke nærmere i den lange pause, der opstår i linje 3, men virker til at vente på, at Bolette selv opdager forglemmelsen, så hun bliver fritaget for at skulle påpege den – en handling, der er potentielt ansigtstruende (jf. Brown & Levinson 1987: 66). Mors *jam* siges i overlap ved første mulige genkendelsessted (se Steensig 2001) i linje 1, så hun har tilsyneladende svaret parat.

"På ferie" er det præfererede svar på *hvor*-spørgsmålet, men pga. den epistemiske uoverensstemmelse i konteksten er dette ikke

pragmatisk tilstrækkeligt. Med sit indledende *jam*, ledsaget af de to *jø*'er, udtrykker mor orientering imod Bolettes forglemmelse, idet hun forventer, at ungernes ferie er kendt viden.

At gøre opmærksom på en forglemmelse kan være socialt og moralsk problematisk, fordi der er tale om noget, samtalepartneren burde vide (Steensig & Asmuß 2005: 358). For derfor at forsøge at virke høflig frem for bebrejdende, vælger mor i stedet at udtale det sidste ord *ferie* med hørligt lysere intonation. Mor bruger også *jam* som høflighedsstrategi til at beskytte både sit eget og Bolettes positive ansigt (jf. Brown & Levinson 1987): Hun giver udtryk for, at Bolette ikke skal opfatte hendes svar som en nedladende påmindelse, og fordi *jam* får svaret til at virke mere indirekte, kommer mor til at fremstå hensynstagende over for forglemmelsen.

I (2) udtrykker *jam(en)* således talerens holdning til den forrige turs talehandling (det problematiske i, at spørgsmålet overhovedet bliver stillet, dvs. samtalens epistemiske forhold) – ikke til det propositionelle indhold. *Jamen* bruges dog også til at svække den direkte konfrontation, der opstår ved en dispræfereret og ansigtstruende handling (her: påmindelse) (Jucker 1993: 444).

2.2. *Jamen signalerer et uklart svar*

I eks. (3) fra radioprogrammet Natteravnen på P3, hvor lytterne kan ringe ind med deres problemer, har værten Lars foreslået, at lytteren Carsten skal lade være med at lefle for ekskæresten og i stedet få opbygget sin selvtillid ved at udvise større viljestyrke. Carsten ser dette som et uoverskueligt projekt og udviser skepsis med spørgsmålet i linje 1:

(3) [Radio/Natteravn/Carsten/634-37]

1	CAR:	hvor faen henter man <u>de</u> kræfter henne→
2		(0.4)
3 →	LAR:	.hhhh <i>jamen</i> dem henter du i a sætte nogen mål
der overkommelige↘
4		(0.5)

Hvor henne kalder på en form for stedsangivelse som svar, men sådan ses Lars ikke at opfatte det. Det *jamen*-indledte svar i linje 3 er ikke typetilpasset, fordi det ikke bringer en stedsangivelse, men i stedet et forslag til, hvordan Carsten får kræfter til at fokusere på sin selvtillid.

lid. Lars forstår det lukkede hv-spørgsmål metaforisk som et åbent spørgsmål, der altså lægger op til noget andet og mere end en simpel stedsangivelse. Med brugen af *jamen* udviser Lars orientering imod problematikken i, at han ikke svarer direkte, men i stedet foreslår, hvordan problemerne kan løses. *Jamen*-brugen skyldes altså, at svaret er orienteret imod et andet spørgsmål end det åbenlyse (Lakoff 1973: 460).

Desuden antyder Lars' svar kun løsningen på Carstens problem, idet linje 3 er første del af en længere årsagssammenhæng, som Carsten selv skal ræsonnere sig frem til: Overkommelige mål er nemme at opnå → opnåede mål er tegn på viljestyrke → viljestyrke giver større selvtillid → selvtillid afhjælper kærestesorger → afhjulpne problemer giver flere kræfter. Lars bruger altså *jamen* i linje 3, fordi hans svar ikke fremstår klart, men må udledes fra den givne respons (Lakoff 1973: 458) for at stemme overens med 1PD'ens krav.

2.3. *Jamen* signalerer et forbehold

Endeligt kan *jamen* også indikere et forbehold over for svarets validitet eller tilstrækkelighed ved ikke at leve fuldt op til spørgsmålets præsuppositioner (Svennevig 2001: 150). I eks. (4) har Bettina ringet til Natteravnen, fordi hendes 60-årige kørelærer er blevet forelsket i hende, og det er ikke gengældt. I linje 1 spørger Lars, hvad hun har sagt, når hun er blevet inviteret på kaffe af ham, hvilket Bettina besvarer med et *jamen* i linje 2:

(4) [Radio/Natteravn/Bettina/98-105]

- 1 LAR: [.h h h h] m hva du så sagt→
2 → BET: .h h h h h h h h h h jamen altså jeg synes det enormt
svært→
3 BET: fordi jeg ka heller ikk lide sådan di:rekte å
sige til ham
4 ∼altså at j:eg sgu ikk interesseret i noget→
5 fordi at (.) alså
6 BET: .h[h h h h h h h h h h jeg-]
7 LAR: [nej men er du så] gået med er du så gået med
ud å drikke kaffe→
8 BET: ¯ja ja¯→

Efter en lang indånding og et *jamen* kommer Bettina i linje 2 med en reservation over for spørgsmålet og varsler hermed, at hendes

kommende tur er problematisk i forhold til det svar, hun antager, Lars forventer (at hun har afvist kørelærerens forespørgsel). *Jamen* markerer således et forbehold over for svaret, fordi det afviger fra 1PD'ens præsuppositioner (Schourup 2001: 1052). De tre forekomster af *al(t)så* i linje 2-5 understøtter også turens problematiske karakter.

Lars' respons i linje 7 viser, at han tolker Bettinas svar i linje 3 som værende i modstrid med hans forventning om, at hun har afvist kørelæreren. *Jamen* varslar, at spørgsmålets præsuppositioner ikke kan accepteres: Virkeligheden stemmer ikke overens med Lars' forventninger, så derfor kan Bettina ganske enkelt ikke svare som ønsket.

Betragt det lignende eks. (5) fra samme radioprogram, hvor der nu diskuteres, om det er i orden at slå sine børn:

(5) [Radio/Natteravn/Kirsten/82-90]

- 1 LAR: .hh me[n hva har] du lyst til å sige til dem
 de:::r≈
- 2 LAR: ≈synes det i orden↘ ((at slå deres børn))
- 3 → KIR: .hh jam der *ø* altså jeg ved sgu ikk om man ka
 gøre noget→
- 4 KIR: .hhhhh (.) eller (.) det virker- det måske
 forkert ikk men→
- 5 KIR: .hh altså det jeg mener det er bare at de
 glemmer↗ (.) at den
- 6 skade de har taget er at de synes det er ok å
 slå↘ ikk↗
- 7 LAR: jæe[r]↗
- 8 KIR: [å] de ka ikk se det↗

I linje 3 indleder Kirsten med et kort *jam* sin reservation over for Lars' spørgsmål i linje 1-2. Hun giver udtryk for, at spørgsmålet er svært og uddyber sit forbehold i linje 4-6. Dog svarer hun aldrig direkte på, hvad hun vil sige til forældre, der slår. Ud fra formuleringen i linje 3 virker det også til, at Lars og Kirsten opfatter spørgsmålet forskelligt: Lars efterspørger en kommentar til forældrene, men Kirstens svar udtrykker, at hun tolker det som om, han søger råd til, hvordan børnevold kan stoppes (en helt anden og meget sværere problemstilling).

Kirsten starter en ny sætning i både linje 3, 4 og 5, hvilket markerer, at hun er usikker på sit svar (Svennevig 2001: 149). Samtidig er linje 3 designet til at lægge op til "noget mere" (en begrundelse for forbeholdet), for linje 3 er ikke i sig selv et pragmatisk tilstrækkeligt svar. Derfor forholder Lars sig passivt og kommer kun med en minimal respons i linje 7. Kirstens *jam* projicerer, at hun ikke kan efterkomme de forventninger, hun tolker ind i spørgsmålet, og at hendes svar ikke er optimalt kohærent med 1PD'en ved ikke at levere det element, der efterspørges (Jucker 1993: 443).

Eksemplerne (1)-(5) har vist, hvordan brugen af *jamen* påvirkes af typetilpasningen (eller manglen på samme) mellem første- og anden-pardelen. *Jamen* signalerer, at noget er problematisk i forhold til spørgsmålet og/eller dets præsuppositioner.

3. *Jamen* som turtagningsmarkør

I dette afsnit retter jeg nu opmærksomheden fremad og viser, hvordan *jamen* kan have konsekvenser for det efterfølgende turtagningsforløb ved at projicere hhv. turudvidelse og svarforsinkelse.

3.1. *Jamen* projicerer turudvidelse

I linje 1-2 i eks. (6) har Carsten ytret, at han ikke er fysisk afhængig af øl. Med hv-spørgsmålet i linje 3 (der også indledes med et *jamen*, se evt. Steensig & Asmuß 2005) udtrykker Lars dog en indvending imod denne opdeling af afhængighed i en fysisk og psykisk størrelse:

(6) [Radio/Natteravn/Carsten/757-770]

- 1 LAR: SÅ:ø- så:øv- er det ikk lidt højrøvet å sige
 .hh jeg er ikke
2 fysisk afhængig jeg er .hh kun psykologisk
 afhængig→
3 LAR: .hh jamen hvordan ka du mærke fo:rskel på de ting↗
4 (2.1)
5 → CAR: .hhh jamen det ka jeg jo i å med at at hhhh
 .hhhh altså hv- hv
6 ~hvi:s altså f:ø::h jeg får s- ø::h et par
 gange eller sådan
7 noget så har jeg stoppet en tre fire dage≡altså
 jeg har sgu da

- 8 ikk haft nogen ø::h .hhh ø::h ø:::h rystetu:re
 å sådan↗
- 9 nu: nu har jeg ikk så meget forstand på: på .hh
 ø::h alkohols
- 10 indvirkning å: å alkoholikers: ø:h hvad hedder
 sådan noget .hhh
- 11 abstinenssymptomer å så noget °vel° men jeg har
 sgu da ikk haft
- 12 nogen rystetu:re å jeg har da ikk haft nogen ø:h
 [øh]
- 13 LAR: [men] så stop i
- 14 o:tte dage kammerat↘

Lars' spørgsmål i linje 3 indledes med et uenighedsmarkerende *ja-men*, der viser, at han er meget utålmodig efter et svar (Greasley 1994: 478). Carstens *jamen*-indledte tur kommer i linje 5 efter en markant pause, og selvom den starter med et *jo*, der kommunikerer, at han har et svar parat, viser det modsatte sig hurtigt at være tilfældet. Turen er meget lang og ustruktureret, hvilket udtrykker usikkerhed omkring svaret: Carsten tøver (især linje 8: ø::h x3), stammer (linje 9) og udfører selv-reperatur (linje 10: "hvad hedder sådan noget"). Uden alt dette havde Carstens argument fremstået mere overbevisende over for Lars' indvending i linje 3, der desuden truer Carstens positive ansigt (Brown & Levinson 1987: 66) og presser ham til at svare kort og sikkert.

Det skal dog siges, at samtaleemnet er ret uhåndgribeligt, og hv-spørgsmålets åbne karakter gør det er svært at vide, hvilket svar der kaldes på. Komplekse spørgsmål kræver ofte komplekse svar, og en enkelt turkonstruktionsenhed ville nok ikke være tilstrækkelig som svar i linje 5. Carsten synes at være klar over kompleksiteten og kæmper med at vælge den rigtige tilgangsvinkel til sit argument: Alene i linje 5-6 påbegynder han fire forskellige sætninger, hvilket viser, at han finder svaret problematisk.

De ufuldstændige sætninger adskilles med et *altså*, der typisk bruges til at markere starten på en ny turkonstruktionsenhed og ofte findes i usammenhængende eller *disaligning* ture (Steensig & Asmuß 2005: 352). *Jamen* varsler, at evnen til at svare er problematisk og signalerer, at Carsten ikke kan leve op til de samtalemæssige forventninger om et kort og præcist svar, fordi sådant et simpelthen ikke findes (Greasley 1994: 491).

På intet tidspunkt afbryder Lars Carstens lange monolog for selv at tage turen – heller ikke ved overgangsrelevansstedet efter linje 8. *Jamen* fungerer altså som turtagningsmarkør ved at sikre Carsten retten til at udvide sin tur og varsle et langt og "ujævn" svar (Svennevig 2001: 160).

Det lignende eks. (7) herunder handler om lytteren Berit, der er bange for at gå ud og møde fyre pga. sin store størrelse. Lars stiller et åbent hv-spørgsmål i linje 2 angående det lidt følsomme emne. Bemærk turfordelingen:

(7) [Radio/Natteravn/Berit1/73-92]

- 1 LAR: prøv å mærke efter→
- 2 LAR: hvad er det du bange for→
- 3 (0.8)
- 4 → BER: jam jeg bange for å:
- 5 (.)
- 6 BER: .hhhhhhhhh (.) hold kæft hvor du rammer↗ hhh hovedet
på sømmet der→
- 7 → BER: jamen det et eller andet med jeg bange for de ser
mig↘
- 8 BER: altså de- jeg ka godt (.) sidde å snakke med dig i
telefonen nu→
- 9 BER: .h[hhh] eller eller ha en eller anden *e-eh* fyr
jeg ka kalde øhhm:≈
- 10 LAR: [mmm]↘
- 11 BER: +≈ja nu havde du Kristian igennem nu her ikk↗ å
bare sige han
- 12 hedder Kristian↘
- 13 BER: å han ser bare så hamrende godt ud å er så sød
ikk↗
- 14 LAR: mm[m]→
- 15 BER: [.h]hhh men- (.) så vil jeg sige til ham jam
ska vi ikk mødes
- 16 over en kop kaffe på lørdag→
- 17 LAR: mmm↘
- 18 (0.5)
- 19 BER: et eller andet neutralt sted→
- 20 LAR: mmm→

Efter en lille pause indleder Berit i linje 4 sit svar med *jam*. Da hun når frem til det efterspurgte elements plads i sætningen ("*jeg bange for å: X*"), må hun dog erkende, at hun ikke har det parat. Derfor kommer hun med en sidebemærkning i linje 6, der indledes af en lang indånding og vidner om et behov for mere tænketid. Hun fortsætter med endnu en *jamen*-indledt tur i linje 7, hvor hun leverer svaret "*jeg bange for de ser mig*". Her er *jamen* hendes måde aktivt at vise, at den kommende tur ytres som svar på linje 2, ikke linje 6. I linje 8-9 uddyber hun svaret. Dette gøres dog med mange dispræferencemarkører³, hvilket viser, at hun finder spørgsmålet svært at besvare kort, og at linje 7 er et utilstrækkeligt svar.

I det efterfølgende forløb er det Berit, der dominerer samtalen: Over flere omgange (linje 11-13, 15-16, 19) udvider hun sin tur, mens Lars kun kommer med fortsættelsesacceptmarkører (linje 10, 14, 17 og 20). Selvom Berit to steder (linje 11+13) aktivt påkalder sig Lars' deltagelse med et *ikk*, virker det til, at begge parter er orienterede imod at få udtømt Berits fortælling. Kombineret med den usikre og tøvende formulering (linje 7-9) varslers Berits *jamen*, at svaret kræver overvejelse og turudvidelse, hvilket får Lars til at forholde sig passivt og kun bidrage med fire minimale *mmm*-responses, der signalerer hans lytt villighed.

Ser man forløbet fra Lars' synsvinkel, kan hans passivitet retfærdiggøres ved at antage, at han helt fra starten ikke forventede et prompte svar. Hans formulering i linje 1 lægger op til en tankeproces, hvor Berit først skal "*mærke efter*" mentalt, før hun kan svare, og det er derfor naturligt gradvist at spore sig ind på det rigtige svar via turudvidelse. Om alle omstændigheder projicerer Berits *jamen* en udvidet tur og udtrykker, at taleretten er hendes i den efterfølgende diskurs.

3.2. *Jamen projicerer svarforsinkelse*

Det der ytres lige efter et spørgsmål vil automatisk få svarstatus (Schegloff 2007: 21). Hvis det førstkommande samtalebidrag ikke skal opfattes som svar, skal svareren aktivt vise det. Den *jamen*-indledte tur kan fungere som en indledende kommentar, der ikke erstatter svaret, men blot leder op til det (Svennevig 2001: 159). I

³ En ufuldstændig sætning (linje 8), stammen (linje 9) og vage angivelser som "*en eller anden*" (linje 9).

eks. (8) er det f.eks. nødvendigt med en baggrundsforklaring, inden det egentlige svar gives:

(8) [Radio/Natteravn/Berit1/14-34]

- 1 LAR: hvad ringer du ind o[m→]
 2 → BER: [.hh]hh jamen jeg har gået å
 spekul_ueret lidt
 3 .hh over øhm hh mit liv↗
 4 LAR: mmm↗
 5 BER: .hhh og ø::hm: jeg fylder otteogtyve på lør°dag°↘
 6 LAR: ja→
 7 LAR: til↓lykke↗
 8 (.)
 9 BER: ta:k↗ hh[hhhh]he he↘
 10 LAR: [jaa]↗
 11 BER: .hhhhh og ø::hm jeg- jeg må indrømme jeg havde
 forventet mig
 12 a jeg var (.) et andet sted i mit liv→
 13 (.)
 14 BER: altså je[g ha:vde]
 15 LAR: [end hvor] du er↗
 16 (0.3)
 17 BER: .hhh ja lidt↗
 18 LAR: ja:[:]↗
 19 → BER: [a]ltså jeg er arbejdsløs→
 20 → BER: .hhh[hhhhh] å:: m: hh (.) å jeg ikk i et forhold→
 21 LAR: [ja:]↗

Lars stiller et åbent og emneneutralt spørgsmål i linje 1. Berits *jamen*-indledte tur i linje 2 er ikke et svar, men i stedet starten på en baggrundsforklaring, der udvides i linje 5 og 11-12. Først i linje 19-20 når hun frem til årsagen til opkaldet, dvs. hovedsekvensens 2PD. Jeg tolker linje 19 som starten på hendes svar pga. partiklen *altså*, der fungerer som genoptagelsesmarkør (Jefferson 1972: 315) ved at linke tilbage til 1PD'en.

Berit svarer således ad en omvej, og denne svarforsinkelse er et klart tegn på dispræference (Levinson 1983: 334). Hun finder det nødvendigt at berette om sine spekulationer omkring sin alder (linje 5) og livsforventinger (linje 11-12), inden hun bekendtgør, at hun er arbejdsløs (linje 19) og tilmed "*single*" (linje 20). Baggrundsforklaringen

gen bruges til at retfærdiggøre og eksplicitere, hvorfor hendes situation skal opfattes som problematisk (dvs. værd at ringe ind om). Ved at indlede med et *jamen* varsler Berit således disjunktivitet mellem 1PD og 2PD.

Eks. (9) herunder viser et kortere, turinternt indskud. Alenemoren Katja føler sig isoleret i hjemmet, så Lars spørger i linje 1, hvad hun kunne tænke sig at lave ud over at passe sin søn:

(9) [Radio/Natteravn/Katja/138-144]

- 1 LAR: hva ku du tænke dig å la:ve↘
- 2 (0.7)
- 3 → KAT: .pt ø:h jamen jeg havde faktiskh (0.3) prøvet å:
 lokke kommunen
- 4 til å:: å give mig noget et ~noget revalidering
 så jeg ku
- 5 → starte en uddannel°se°↘
- 6 LAR: ja[er]↗
- 7 KAT: [.pt] .hh å det vil de iikk heh[hhh]↘

Svaret "*starte en uddannelse*" kommer først i linje 5 efter en *jamen*-indledt sidebemærkning i linje 3-4. Den ekstra information tjener igen til at legitimere Katjas situation (hun *har* prøvet at afhjælpe problemet selv, dog uden held) og er relevant i forhold til svaret.

Jamen kan således varsle disjunktivitet mellem nærhedsparrets dele pga. noget indskudt information og bruges til at indikere et skift i den relevante kontekst (Jucker 1993: 451). *Jamen* informerer her samtalepartneren om, at der *vil* komme et svar, men med forsinkelse (Svennevig 2001: 157), for det, der umiddelbart følger, er kun en indskudt bemærkning.

Eksemplerne (6)-(9) har illustreret, hvordan *jamen* kan vise den kommende turs retning og dermed være med til at regulere turtagningen. Svaret kommer ikke prompte, og *jamen* varsler derfor, at andenparten er kompleks, hvilket får spørgeren til at forholde sig passivt i den efterfølgende diskurs.

4. Diskussion og metoderefleksion

Noget, der kan begrænse resultaternes gyldighed i denne artikel, er, at det er svært at afgøre, hvor meget af den efterfølgende samtale

udvikling, *jamen* i sig selv er ansvarlig for, idet den kun er en af mange dispræferencemarkører. Denne mulige fejlkilde kan der korrigeres for ved at analysere problematiske svar, hvor *jamen* ikke forekommer og undersøge, om disse forløber efter samme mønster.

Kan *jamen* som svarindleder siges at være situationsbetinget? Steensig og Asmuß (2005: 362) fandt, at *jamen* oftere forekommer i radio- og nyhedsinterviews end i hverdagssamtaler, formentlig fordi disse indeholder mere argumenterende tale. I Natteravnen er der også lagt særligt pres på svareren, fordi direkte radiosamtaler i højere grad kræver hurtige og præcise svar (Heritage 1984: 247). Radiosituationen kan derfor tænkes at have fremprovokeret *jamen* eller andre pauseudfyldende elementer.

Som så mange andre samtaleelementer er *jamen* som svarindleder også afhængig af personlig stil og kontekst, hvilket forhindrer ordet i at blive fuldstændigt standardiseret.

5. Konklusion

Denne artikel har bragt en eksempelsamling over *jamen* som svarindleder efter hv-spørgsmål på dansk. Målet var at finde frem til *jamen*'s mest regelmæssige funktionstyper. Ved at analysere sammenhængen mellem spørgsmålstype og svarrelevans konkluderede jeg, at det ofte er spørgsmålets karakter og tvetydighed, der resulterer i brugen af *jamen*: *Jamen* svækker ansigtstruende handlinger, udtrykker et forbehold over for spørgsmålets forventninger og varsler et uklart svar.

Med udgangspunkt i autentiske samtaledata argumenterede jeg for, at *jamen* også kan fungere som en fremadrettet turtagningsmarkør. *Jamen* kan på to forskellige måder bruges til at underrette samtalepartneren om den kommende turs forløb: ved at varsle turudvikelse og svarforsinkelse. I disse tilfælde projicerer *jamen* en tendens til, at svareren dominerer den efterfølgende diskurs, kun afbrudt af minimale responser fra spørgeren.

Jeg kan således konkludere, at *jamen* som svarindleder er både fremad- og bagudrettet: Ordet kan udtrykke et (antaget) problem i hv-spørgsmålet eller varsle dispræference i den kommende svartur. Uanset om man irriteres eller charmeres af *jamen*, må man dog erkende, at det er blevet en fast del af det danske samtalesprog.

Referencer

Blakemore, Diane. 2006. Discourse Markers. I: Laurence R. Horn & Gregory Ward (red.). *Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 221-240.

Brown, Penelope & Stephen Levinson. 1987. *Politeness. Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 55-84.

Greasley, Peter. 1994. An investigation into the use of the particle 'well': Commentaries on a game of snooker. *Journal of Pragmatics* 22: 477-494.

Heinemann, Trine. 2009. Two answers to inapposite inquiries. I: Sidnell, J. (red.). *Conversation Analysis. Comparative Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 159-185.

Heinemann, Trine, Anna Lindström & Jakob Steensig. 2011. Addressing epistemic incongruence in question-answer sequences through the use of epistemic adverbs. I: T. Stivers, L. Mondada & J. Steensig (red.). *The Morality of Knowledge in Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press, 107-130.

Heritage, John. 1984. *Garfinkel and ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.

Hutchby, Ian & Robin Wooffitt. 2008. *Conversation Analysis*. Cambridge: Polity Press.

Jefferson, Gail. 1972. Side sequences. I: Sudnow, D. (red.). *Studies in Social Interaction*. New York: Free Press, 294-338.

Jucker, Andreas. 1993. The discourse marker 'well': A relevance-theoretical account. *Journal of Pragmatics* 19: 435-452.

Lakoff, Robin. 1973. Questionable answers and answerable questions. I: Kachru, Braj et. al. (red.). *Issues in Linguistics: Papers in honor of Henry and Renée Kahane*. Urbana: University of Illinois Press, 453-467.

Levinson, Stephen. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

MacWhinney, Brian. 2000. *The CHILDES Project: Transcription format and programs*. London: Routledge.

Raymond, Geoffrey. 2003. Prosodic variation in responses: The case of type-conforming responses to yes/no interrogatives. I: Dagmar Barth-Weingarten, Elisabeth Reber & Margret Selting (red.). *Prosody in Interaction*. Amsterdam: John Benjamins, 109-129.

Sacks, Harvey, Emanuel A. Schegloff & Gail Jefferson. 1974. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language* 50(4/1): 696-735.

Schegloff, Emanuel. 2007. *Sequence Organization in Interaction – A Primer in Conversation Analysis*, del 1. New York: Cambridge University Press.

Schegloff, Emanuel & Gene H. Lerner. 2009. Well-Prefaced Responses to Wh-Questions. *Research on Language & Social Interaction* 42 (2): 91-115.

Schegloff, Emanuel A. & Harvey Sacks. 1973. Opening up closings. *Semiotica* 8(4): 289-327.

Schourup, Lawrence. 2001. Rethinking 'well'. *Journal of Pragmatics* 33: 1025-1060.

Steensig, Jakob. 2001. *Sprog i virkeligheden – Bidrag til interaktionel lingvistik*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Steensig, Jakob. 2010. Konversationsanalyse - ti grundprincipper og seks metodiske trin. I: S. Brinkmann & L. Tanggaard (red.). *Kvalitative metoder og tilgange - en grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag, 287-313.

Steenisig, Jakob & Birte Asmuß. 2005. Notes on disaligning 'yes but' initiated utterances in German and Danish conversations. Two construction types for dispreferred responses. I: Hakulinen, Auli & Margret Selting (red.). *Syntax and Lexis in Conversation: Studies on the Use of Linguistic Resources in Talk-in-Interaction*. Philadelphia, PA, USA: John Benjamins Publishing Company, 349-373.

Svennevig, Jan. 2001. 'Ja', 'jo' and 'nei' initiating responses to wh-questions in Norwegian". I: Heinz Vater & Ole Letnes (red.). *Modality and more*. Wissenschaftlicher Verlag Trier, 143–165.